

سخن روز

مراعات و رویکرد جدید مدیریتی

حضور دام در مراعات، در چند دهه گذشته، همیشه فراتر از ظرفیت اکولوژیک آن بوده و هر قدم اصلاحی هم نتایج ملموسی را در بر نداشته است. «چرای مفرط» عنوان دائمی شرایط حاکم بر مدیریت این اکوسیستم‌ها بوده است. عواملی همچون توسعه زیرساخت‌ها، توسعه شهری، روستایی و مسکونی، اکتشاف معادن و از همه مهم‌تر ظهور پدیده تغییر اقلیم، که بیشتر از طریق کاهش رطوبت قابل دسترس در رویشگاه‌ها عمل می‌کند، یکپارچگی و کیفیت این اکوسیستم‌ها را تحت تأثیر جدی قرار داده‌اند. براساس نتایج اولیه طرح مطالعاتی و پژوهشی «تعیین جایگاه حفاظتی گونه‌های گیاهی کشور»، انقراض گونه‌های گیاهی در ایران به‌ویژه در مراعات در شرایط بحرانی قرار دارد. در چنین شرایطی و هم‌سو با اختصاص اراضی زراعی کشور برای تولید محصولات استراتژیک، سیاست دولت برای تولید علوفه، تمرکز روی مراعات است. سؤال اساسی که در اینجا مطرح می‌شود، این است، مگر در شرایط کنونی مراعات کشور، تغییرات اساسی ایجاد شده است که انتظار می‌رود علاوه بر ظرفیت جاری آن در تأمین علوفه موردنیاز بخشی از دام کشور، ظرفیت جدید دیگری فعال شود؟ از یک سو، عبارت «تولید علوفه» در زراعت به کار می‌رود، در واقع، علوفه در مراعات، برداشت یا چرا می‌شود، از سوی دیگر، در تولید علوفه، عملیات زراعی کاشت و برداشت اجرا می‌شود، با این تعاریف آیا ما به دنبال تغییر کاربری در عرصه‌های مرتعی کشور هستیم؟! امیدوارم، برداشت رسانه‌ها از سخنان وزیر محترم در این مورد، ناقص یا نادرست باشد. در این ارتباط به دو رویکرد مهم مدیریتی که از نتایج مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراعات کشور حاصل شده است و مورد توجه بیشتر پژوهشگران و کارشناسان کشور است، اشاره می‌شود، به‌کارگیری این رویکردها بسیار کارساز خواهد بود:

۱- تولید علوفه و گیاهان دارویی در دیم‌زارهای کم‌بازده کشور

۲- اتخاذ رویکرد جدید در مدیریت اکوسیستم‌های مرتعی کشور

کمیود علوفه در بخش تولید پروتئین کشور چالشی جدی است. در رابطه با افزایش تولید علوفه از یک سو و کاهش و کنترل فرسایش آبی خاک در دیم‌زارها (به‌عنوان کانون اصلی فرسایش در کشور) از سوی دیگر، اختصاص دیم‌زارهای کم‌بازده کشور به تولید علوفه و گیاهان دارویی پیشنهاد می‌شود. براساس ارزیابی انجام‌شده در بخش مرتع این مؤسسه، از ۱۱/۷ میلیون هکتار مزارع دیم دایر در کشور، حدود ۳/۷ میلیون هکتار از نظر درصد شیب و مقدار بارندگی سالیانه مناسب زراعت گیاهان یک ساله استراتژیک نظیر غلات است، بقیه عرصه‌ها جزو دیم‌زارهای کم‌بازده دسته‌بندی می‌شوند که با بارندگی کمتر از ۳۰۰ میلی‌متر در سال دارند، یا دارای شیب بالاتر از هشت درصد هستند. در این باره، محققان بخش‌های تحقیقاتی مرتع و گیاهان دارویی و محصولات فرعی این مؤسسه، از ظرفیت زنتیکی موجود در طبیعت ایران به‌ویژه مراعات استفاده کردند تا بعد از سال‌ها بررسی، مطالعه و پژوهش، ارقام چندساله و سازگار علفی یا دارویی را معرفی کنند. به‌این ترتیب، ظرفیت‌های جدی و جدید برای کشور به دست آمده است. توسعه کشت این ارقام در دیم‌زارهای کشور نه تنها نقش اساسی را در تولید علوفه، یا تأمین مواد اولیه شرکت‌های دارویی گیاهی کشور فراهم می‌کند، این رویکرد جدید در مدیریت دیم‌زارهای کشور در کنترل فرسایش خاکی گام‌های اساسی محسوب می‌شود.

تدوین و تعریف رویکرد جدید در مدیریت مراعات کشور، نیازمند شناخت علمی از اکوسیستم‌های متنوع مرتعی کشور بود تا با تکیه بر این داده‌ها، شورای راهبردی مؤسسه تصمیم‌های لازم را اتخاذ کند، موضوع اثر تغییر اقلیم در مراعات، پدیده زوال اکوسیستم‌ها و انقراض گونه‌ها و از همه مهم‌تر نقد و تحلیل رویکرد مدیریتی در یک دوره نزدیک به ۷۰ سال گذشته، محور این مطالعات و بررسی‌ها بود. پیش‌بینی می‌شود، اثر تغییر اقلیم در مراعات کشور در تغییرات ساختاری آن، جابه‌جایی اکوسیستمی گونه‌ها و میزان تولید زی‌توده (Biomass) و در نهایت، زوال اکوسیستم و انقراض گونه‌ها مشاهده شود. برای آشکارسازی آثار تغییر اقلیم و جهت‌گیری‌های آن، بعد از مدت‌ها گفت‌وگو و بررسی، موضوع «پایش» دائمی و سالانه مراعات کشور در این اکوسیستم‌ها مورد توجه قرار گرفت و براساس انواع اکوسیستم‌ها، سایت‌های دائمی، شناسایی و عملیات پایش شروع شد. بدون تردید، تحلیل نتایج سالانه این پایش، علاوه بر تولید داده‌های بسیار از وضعیت مراعات برای مدیران کشور، در درازمدت و با هدف آشکار کردن آثار تغییر اقلیم در سیستم‌های مدل‌سازی نیز بسیار کارساز خواهد بود، علاوه بر این، راهی غیر از این برای مطالعه ساختار اکوسیستم‌ها وجود ندارد و ظرفیت عکس‌های ماهواره‌ای و داده‌های آن تنها در مطالعه جابه‌جایی بیوم‌ها و تیپ‌های گیاهی در مقیاس منظر کارکرد دارند. در ضمن، با استفاده از شاخص‌ها و دستورالعمل‌های معرفی شده توسط IUCN، طرح جامع «تعیین جایگاه حفاظتی گونه‌های گیاهی کشور» اجرا شد و هم‌اکنون، مراحل نهایی آنالیز و تدوین نتایج را طی می‌کند، براساس یافته‌های این مطالعه ملی، وضعیت تک‌تک اکوسیستم‌های مرتعی کشور از نظر ظرفیت تنوع گونه‌های گیاهی، همچنین، وضعیت انقراض گونه‌ها مشخص و شرایط حاکم بر این اکوسیستم‌ها آشکار می‌شود. به موازات اجرای طرح‌های پژوهشی تعیین جایگاه حفاظتی، همچنین پایش، در بررسی رویکرد مدیریتی مراعات کشور در هفتاد سال گذشته، نقصان عمده‌ای در این ارتباط با آموزش، پژوهش و اجرا مشخص شد و آن این است که علم مرتعداری در ایران، تنها یک علم «مدیریت چرا» فرض شده است و پدیده‌ای به نام اکوسیستم مرتعی و ظرفیت‌های آن به‌ویژه در مقیاس خدمات اکوسیستمی نادیده گرفته شده است. در این رابطه، بعد از بررسی‌های علمی گسترده و با استفاده از داده‌های موجود، هفت اکوسیستم مرتعی عمده کشور شامل درمنه‌زارها، گون‌زارها، اکوسیستم‌های شبه‌آبی، مانداب‌ها، اکوسیستم‌های شبه‌ساوان، شورروی‌ها و در نهایت بدلندها معرفی شدند که پایه لازم برای آموزش، پژوهش و مدیریت در اجرا باشد. در این رابطه از طریق به‌دست آوردن ظرفیت تک‌تک این اکوسیستم‌ها و شناخت ساختار آنها و مکانیسم توالی و تواتر در آنها، زمینه تدوین طرح‌های مدیریتی مرتعداری با رویکرد اکوسیستمی فراهم و امکان حفاظت و احیای آنها عملیاتی خواهد شد.